

مدرسه حج و زائرین اهل سنت
استان هرمزگان

احکام حج و عمره

به ضمیمه

اذکار و آداب حج و عمره
و زیارت مکه و مدینه
(ویژه اهل سنت)

نویسنده : شیخ عبدالرحیم خطیبی

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

بخش اول:	۲
از آغاز سفر تا پایان عمره تمتع	۲
أذکار سفر:	۲
دعای هنگام وداع با بستگان و دوستان:	۲
ذکر و دعای هنگام سوار شدن بر وسیله سواری:	۲
دعای سفر:	۳
دعای بازگشت از سفر:	۳
احکام و آداب عمره تمتع	۴
ارکان عمره:	۴
الف) احرام:	۴
ب) طواف:	۹
ج) سعی (بین صفا و مروه):	۱۲
د) تحلل:	۱۴
أذکار طواف و سعی	۱۵
دعا در آغاز طواف:	۱۵
دعا در مقابل باب کعبه:	۱۵
دعا بین رکن یمانی و حجر الأسود:	۱۵

- دعا در حالت رَمَل (در سه دور اوّل طواف): ۱۶
- هنگام رفتن برای سعی بین صفا و مروه: ۱۶
- بر بالای صفا و مروه: ۱۷
- هنگام سعی بین صفا و مروه: ۱۷
- اماکن زیارتی مکه مکرمه ۱۸
- ۱- جبل النور و غار حراء: ۱۸
- ۲- جبل ثور: ۱۸
- ۳- زادگاه پیامبر اکرم: ۱۸
- ۴- قبرستان معلاه: ۱۹
- بخش دوم: ۲۰
- از آغاز مناسک حج تا پایان حضور در مکه مکرمه ۲۰
- احکام و آداب حج تمتع ۲۰
- ارکان حج: ۲۱
- واجبات حج: ۲۱
- روز شمار حج ۲۲
- ۱- یوم الترویة (روز هشتم ذی الحجه): ۲۲
- ۲- یوم عرفه (روز نهم ذی الحجه): ۲۵
- ۳- یوم النحر (روز دهم ذی الحجه): ۲۷
- ۴- ایام التشریق (روزهای ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ ذی الحجه): ۳۰

۳۳.....	طواف وداع:
۳۴.....	بخش سوم:
۳۴.....	مدینه منوره.....
۳۴.....	آداب سفر مدینه منوره و زیارت مسجد نبوی
۳۹.....	اماکن زیارتی در مدینه.....
۳۹.....	۱. قبرستان بقیع:
۳۹.....	۲. مسجد قبا:
۳۹.....	۳. مسجد قبلتین
۴۰.....	۴. مساجد سبعة:
۴۰.....	۵. کوه اُحد و مزار سید الشهداء حمزه بن عبدالمطلب
۴۱.....	نماز جنازه.....
۴۲.....	کیفیت نماز جنازه:
۴۴.....	فرصت را غنیمت بشماریم:

سیر مناسک حج تمتع

احرام

1

طواف عمره

2

ذو الحلیفه 400 کم
دات عرق 100 کم
قرن المنازل 78 کم
الجحفة 186 کم
یلعلم 120 کم

سعی بین صفا و مروه

3

تراشیدن یا
کوتاه کردن موی سر

4

پایان عمره تمتع، حجاج تا ۸ ذوالحجه متظر می مانند.

شب ماندن در منی

5

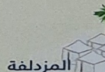

منی

المروة
الصفاء

وقوف در سرزمین عرفات

6

المزدلفة

شب ماندن در مزدلفه

7

جبل عرقه

مسجد نمره

رمی جمره عقبه

8

تراشیدن یا
کوتاه کردن موی سر

10

قربانی

9

رمی جمرات

12

طواف افاضه

11

طواف وداع

13

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام علي أشرف
الأنبياء والمرسلين سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين اما

بعد:

در این جزوه، به اختصار سعی شده است مهمترین مسائل
مورد نیاز حجاج در سفر حج، از دیدگاه شرعی و براساس
ترتیب سفر (مدینه بعد) بیان شود.

مباحث این جزوه در سه بخش تنظیم شده است:

بخش اول: از آغاز سفر تا پایان عمره تمتع

بخش دوم: از آغاز مناسک حج تا پایان حضور در مکه
مکرمه

بخش سوم: آداب سفر مدینه منوره و زیارت مسجد نبوی
و مرقد مطهر رسول الله ﷺ

بخش اول:

از آغاز سفر تا پایان عمره تمتع

اذکار سفر:

❁ دعای هنگام وداع با بستگان و دوستان:

«أَسْتَوِدِعُكُمْ اللَّهَ الَّذِي لَا تَضِيعُ وَدَائِعُهُ»

❁ ذکر و دعای هنگام سوار شدن بر وسیله سواری:

«بِسْمِ اللَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا

لَهُ مُقَرَّرِينَ، وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ،

الْحَمْدُ لِلَّهِ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ إِنِّي

ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاعْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ»

❁ دعای سفر:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا
وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ، وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ، اَللّهُمَّ اِنَّا نَسْأَلُكَ
فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَىٰ، وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَىٰ، اَللّهُمَّ
هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اَللّهُمَّ اَنْتَ الصَّاحِبُ فِي
السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْاَهْلِ، اَللّهُمَّ اِنِّي اَعُوْذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ
السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمُنْظَرِ، وَسُوْءِ الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالْاَهْلِ»

❁ دعای بازگشت از سفر:

موقع بازگشت نیز دعای فوق را خوانده و اضافه می کنیم:

«اَيُّبُونَ، تَائِبُونَ، عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ»

از آنجاییکه هنگام خروج از کشور قبل از سوار شدن به
هواپیما باید برای احرام بستن به عمره تمتع آماده باشیم،
لازم است قبل از حرکت، خود را از هر لحاظ برای این امر
مهم آماده و مهیا نموده، دستور العمل احرام و احکام و آداب
عمره را به دقت مطالعه نماییم.

احکام و آداب عمره تمتع

ارکان عمره:

ارکان عمره عبارت است از: (احرام)، (طواف)، (سعی) و (تحلل)

الف) احرام:

احرام عبارت است از آغاز عبادت عمره یا حج، که با نیت صورت می گیرد.

مقدمات احرام (اعمال قبل از احرام):

۱- غسل احرام را با نیت (سنت غسل احرام) انجام داده، با نظافت کامل بدن و گرفتن ناخن، خود را آماده احرام می نماییم.

۲- واجب است مرد خود را از هر نوع لباس دوخته برهنه نموده، دو پارچه یا حوله سفید رنگ به عنوان لباس احرام بپوشد، و زن نیز با لباس معمولی و چادری که رنگ آن جلب توجه نکند خود را برای احرام آماده نماید.

۳- واجب است کسانی که از دور دست به قصد عمره یا حج می روند از اماکن معینی بنام «میقات» احرام ببندند.

بنابراین، زائرین مدینه بعد که از طریق فرودگاه جده وارد عربستان می شوند حتماً باید قبل از عبور از میقات نیت آورده و مُحَرَّم شوند، اما از آنجاییکه در مسافرت هوایی، محل دقیق میقات مشخص نیست و نه امکان توقف در مقابل میقات وجود دارد، تاکید می شود زائرین محترم آمادگی لازم را داشته باشند تا در فرودگاه ایران یا حداقل در صورت آگاهی قبل از ورود به خاک عربستان، نیت عمره یا حج نموده و با گفتن **تَلْبِیْه** «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ» احرام ببندند.

کسانی که از داخل مکه مکرمه قصد عمره داشته باشند باید از منطقه حرم خارج شده و از بیرون حرم نیت عمره بیاورند که معمولاً با رفتن به منطقه ای به نام **تَنْعِیم**، از مسجد ام المؤمنین عائشه رضی الله عنها و یا منطقه **جعرانه**، که پیامبر صلی الله علیه و آله از آنجا احرام بسته است، این کار صورت می گیرد. (میقات حج اهل مکه خود شهر مکه می باشد).

۴- قبل از احرام سنت است دو رکعت نماز به نیت سنت احرام بخوانیم اما در صورتی که قبل از احرام نماز فرضی را بخوانیم می توانیم به آن اکتفا نموده و پس از نماز فرض، نیت عمره بیاوریم. باید توجه داشت که چون خواندن سنت

احرام بعد از نماز عصر کراهت دارد می توان به نماز عصر اکتفا نموده و از خواندن سنت احرام صرف نظر کرد.

نیت عمره:

واجب است نیت عمره را در قلب حاضر نموده و بگوییم:
«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِعُمْرَةٍ» (تلفظ به نیت لازم نیست، اما اگر خواستیم نیت عمره را به زبان بیاوریم میگوییم: «نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ وَأَحْرَمْتُ بِهَا لِلَّهِ تَعَالَى» یا «نیت عمره کردم و برای آن احرام بستم، لله تعالی») بلافاصله بعد از نیت مردان با صدای بلند و زنان با صدای آهسته الفاظ قلبیه را تکرار می نمایند، به این صورت:

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ»

و در طول مسیر تا موقع طواف، به لبیک گفتن در حد استطاعت ادامه می دهیم.

در صورتی که از طرف فرد دیگری عمره را انجام می دهیم نام آن شخص را می بریم مثلاً می گوییم:

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِعُمْرَةٍ عَنْ.....» (نام آن شخص را می بریم) یا
«نَوَيْتُ الْعُمْرَةَ وَ أَحْرَمْتُ بِهَا عَنْ.....» (نام آن فرد را
می بریم) یا «نیت عمره کردم و برای آن از طرف ... (نام آن
شخص را می بریم) احرام بستم»
محرمات احرام:

در طول مدت احرام (چه در عمره و چه در حج)، باید از
کارهایی که محرمات احرام نامیده می شود، خودداری
نماییم.

محرمات احرام عبارتند از:

- ۱- پوشیدن لباس دوخته برای مرد (حتی جوراب و کفش)
- ۲- پوشیدن سر برای مرد و پوشیدن صورت و مچ دست
برای زن.
- ۳- به کار بردن بوی خوش در بدن و لباس و حتی در غذا،
و نیز استعمال روغن و کرم، در سر و صورت. (اما می توانیم
قبل از نیت، در بدن خود عطر و خوشبویی به کار ببریم).

۴- کندن حتی یک تار مو از بدن، یا ناخن از دست و پا.

۵- عقد نکاح و به طور کلی مسائل زناشویی در هر حدی.

۶- شکار حیوانات خشکی.

● ملاحظات:

- ❖ ارتکاب هر یک از این محرمات، جریمه مخصوصی دارد،
- بجز عقد نکاح که در حین احرام اصلاً بسته نمی شود.
- ❖ انجام عمل زناشویی قبل از آزاد شدن از احرام، موجب باطل شدن احرام و وجوب قضاء و کفاره می گردد.
- ❖ لازم است در صورت ارتکاب هر یک از این محرمات، برای دانستن نوع و مقدار جریمه ی آن، از فردی دانا سؤال شود.

ب) طواف:

رکن دوم عمره طواف است که عبارت است از هفت دور چرخیدن به دور خانه کعبه، که به هر دور آن یک شَوَط گفته می شود.

واجبات طواف:

- ۱- داشتن طهارت کامل و ستر عورت، همانند نماز.
- ۲- نیت طواف در آغاز آن.
- ۳- کامل نمودن هفت دور، (اگر در تعداد آن شک نمودیم، با افزودن یک دور دیگر، هفت دور را از روی یقین کامل می گردانیم).
- ۴- آغاز نمودن طواف برابر با حجرالأسود، (اگر از جای دیگر طواف را آغاز نمودیم به حساب نمی آید تا اینکه به مقابل حجرالأسود برسیم).
- ۵- قرار دادن کعبه در سمت چپ خود در طول طواف (لذا باید مواظب باشیم در حالت طواف، رو یا پشت به کعبه نکنیم، مگر در مقابل حجرالأسود که باید یک لحظه با تمام بدن رو به روی آن توقف نموده، سپس به حالت اول برگشته و به طواف خود ادامه دهیم).

۶- طواف کردن در داخل مسجد الحرام (نه در خارج از مسجد)

۷- طواف کردن بیرون از کعبه (نه در داخل آن)
بنابراین نباید در حین طواف، در **حِجْر اسماعیل** (یعنی نیم دایره شمالی کعبه) وارد شویم، یا بر روی **شاذروان** (سکوی دور کعبه) طواف کنیم، **یا هنگام طواف دست خود را روی سکو قرار دهیم**، چون این دو قسمت جزء کعبه محسوب می شود.

سنت های طواف:

- ۱- پیاده طواف نمودن، مگر برای افراد معذور و ناتوان.
 - ۲- دست کشیدن و بوسیدن حجرالأسود در آغاز و پایان طواف البته اگر مقدور باشد و در صورت امکان در آغاز هر دور از طواف، به شرطی که باعث اذیت خود یا دیگران نشویم، که در آن صورت به اشاره کردن با دست اکتفا می کنیم.
- ! تذکر:** لمس یا بوسیدن حجرالأسود سنت است اما آسیب رساندن به خود یا دیگران حرام و پرهیز از آن واجب است).

- ۳- گفتن **(بسم الله والله أكبر)** همراه با بلند کردن دو دست همانند آغاز نماز، در شروع طواف، رو به روی حجرالأسود.
- ۴- دست کشیدن به رکن یمانی (گوشه قبل از حجرالأسود) بدون بوسیدن در هر دور از طواف (اگر نزدیک بودیم).
- ۵- **حالت اضطباع** برای مردان (یعنی برهنه نمودن شانه راست) در طول طواف.
- ۶- **رَمَل** نمودن، (برای مردان)، (یعنی با جست و خیز حرکت کردن) در سه دور اول طواف.
- ۷- مشغول بودن به قرائت قرآن و ذکر و دعا، در حین طواف.
- ۸- خواندن دو رکعت نماز سنت طواف، بعد از پایان طواف، پشت مقام ابراهیم، از هر فاصله ای که میسر شد.
- ! تذکر:** مردان قبل از نماز طواف، شانه راست خود را که در حین طواف برهنه کرده بودند دوباره می پوشانند
- ۹- سنت است در رکعت اول بعد از سوره حمد، سوره کافرون خوانده شود و در رکعت دوم بعد از سوره حمد، سوره اخلاص **(قل هو الله احد...)** خوانده شود.

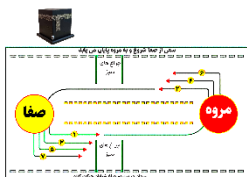

ج) سعی (بین صفا و مروه):

رکن سوم عمره، سعی بین صفا و مروه است که عبارت است از هفت بار طی کردن فاصله بین صفا و مروه
صفا و مروه در اصل دو کوه بوده که اکنون فاصله بین آن دو کوه به صورت سالن طولانی و سر پوشیده به طول بیش از ۴۰۰ متر در آمده که متصل به مسجدالحرام می باشد و در همان سمتی واقع است که حَجْرُ الْأَسود قرار دارد.

واجبات سعی:

- ۱- نیت سعی نمودن در آغاز آن.
- ۲- آغاز نمودن از صفا (که اگر پشت به حَجْرُ الْأَسود نموده و تا آخر برویم در سمت راست ما واقع می شود).
- ۳- کامل نمودن هفت بار (هر بار رفتن از صفا به مروه یکبار، و هر بار برگشت از مروه به صفا نیز یکبار محسوب می شود، که بنابراین، سعی ما باید از صفا آغاز و به مروه ختم گردد).
- ۴- طی نمودن مسافت بین صفا و مروه در هر بار به طور کامل.
- ۵- انجام دادن سعی، بعد از طواف.

سنت های سعی:

- ۱- داشتن وضو و طهارت کامل و ستر عورت
 - ۲- دویدن مردان در محدوده ای که با رنگ سبز و چراغ های سبز رنگ مشخص گردیده است.
 - ۳- مشغول بودن به قرائت قرآن و ذکر و دعا در حین سعی
 - ۴- بالا رفتن از صفا و مروه
- ! تذکر:** سعی بین صفا و مروه فقط به دنبال طواف، آنهم در اعمال عمره یا حج، مشروع است، و انجام آن در غیر از مناسک عمره یا حج، به تنهایی یا به دنبال طواف وداع یا طواف های مستحب به هیچ وجه مشروع نیست.

(د) تحلیل:

تحلل عبارت است از آزاد شدن از احرام که با **حلق** یعنی تراشیدن موی سر، یا **تقصیر** یعنی کوتاه کردن آن انجام می شود.

● ملاحظات

- ❖ زن فقط باید از موی سر خود به اندازه یک بند انگشت کوتاه نماید، اما مرد می تواند موی سر خود را کوتاه نموده و یا بتراشد.
- ❖ تراشیدن موی سر برای مرد از کوتاه کردن آن با فضیلت تر است .
- ❖ لازم است در کوتاه کردن سر به یک قسمت اکتفا نکرده، بلکه از همه قسمت های سر و به طور مساوی کوتاه شود.
- ❖ با انجام تحلل از احرام آزاد شده و می توانیم آن اعمالی را که در حین احرام بر ما حرام شده بود، انجام دهیم .

اذکار طواف و سعی

❁ دعا در آغاز طواف:

«اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ، وَتَّصَدِيقًا بِكِتَابِكَ، وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ،
وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

❁ دعا در مقابل باب کعبه:

«اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا الْبَيْتَ بَيْتُكَ، وَالْحَرَمَ حَرَمُكَ، وَالْأَمْنَ
أَمْنُكَ، وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ النَّارِ»

❁ دعا بین رکن یمانی و حجر الأسود:

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ»

❁ دعا در حالت رَمَل (در سه دور اول طواف):

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا عُمْرَةً مَّقْبُولَةً، وَسَعِيًّا مَشْكُورًا وَذَنْبًا
مَغْفُورًا»

شایسته است در حین طواف، پیوسته به تلاوت قرآن و ذکر
خدا و دعاهایی که گفته شد، یا هر دعای دیگر، مشغول
باشیم.

❁ هنگام رفتن برای سعی بین صفا و مروه:

تلاوت آیه:

﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ
شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ [البقره: ۱۵۸]

❁ بربالای صفا و مروه:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ
الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ، بِيَدِهِ الْخَيْرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا
إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أَنْجَزَ وَعْدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَرَمَ الْأَحْزَابَ
وَحْدَهُ» ۳ مرتبه

❁ هنگام سعی بین صفا و مروه:

بهترین ذکر در حالت سعی، تلاوت قرآن است. همچنین
خوب است این دعاها را نیز بخوانیم مخصوصاً در محدوده
سبز رنگ:

«رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ، وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ، إِنَّكَ أَنْتَ
الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ» ❁ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ»

اماکن زیارتی مکه مکرمه

معروف ترین اماکن زیارتی در مکه مکرمه که معمولاً مورد بازدید زائرین قرار می گیرد عبارتند از:

۱- جبل النور و غار حراء:

در شمال شرقی مکه مکرمه که یاد آور خاطره بعثت پیامبر اکرم ﷺ است و اولین آیات قرآن یعنی پنج آیه اول سوره علق بر فراز این کوه توسط جبرئیل علیه السلام بر پیامبر اکرم ﷺ نازل گردیده است.

۲- جبل ثور:

در جنوب مکه مکرمه که یادآور خاطره هجرت پیامبر ﷺ از مکه به مدینه می باشد و پیامبر اکرم ﷺ به اتفاق یار غارش ابوبکر صدیق رضی الله عنه در آغاز هجرت، به مدت سه شبانه روز در غار ثور که بر فراز این کوه قرار دارد مخفی شده و سپس روانه مدینه منوره شدند.

۳- زادگاه پیامبر اکرم:

در حال حاضر به صورت کتابخانه ای تحت عنوان: «مکتبه مکه المکرمه» در سمت شرقی مسجد الحرام قرار دارد.

۴- قبرستان معلاه:

به نام قبرستان بنی هاشم و قبرستان ابوطالب نیز از آن یاد می شود و محل دفن مسلمانان از صدر اسلام تاکنون می باشد .

شخصیت های معروفی مانند أم المؤمنین خدیجه علیها السلام همسر باوفای پیامبر صلی الله علیه و آله و قاسم و عبدالله فرزندان پیامبر صلی الله علیه و آله از خدیجه علیها السلام که در کودکی وفات یافته اند، همچنین ابوطالب عموی پیامبر صلی الله علیه و آله ، عبدالمطلب جد پیامبر صلی الله علیه و آله به همراه دیگر اجداد وی و بسیاری از شخصیت های دیگر در این قبرستان مدفون هستند.

بخش دوم:

از آغاز مناسک حج تا پایان حضور در مکه مکرمه

احکام و آداب حج تمتع

متداول ترین و معروف ترین روش انجام حج، روش تمتع است که امروزه اغلب حجاج بیت الله این روش را ترجیح می دهند و به این روش حج و عمره خود را به جا می آورند. در این روش، اعمال عمره بر اعمال حج مقدم می شود و حجاج بعد از انجام اعمال عمره، از احرام آزاد شده و بدون هیچگونه محدودیتی در مکه مکرمه تا روز هشتم ذی الحجه یعنی موعد آغاز مناسک حج منتظر می مانند و در روز هشتم ذی الحجه از میقات اهل مکه یعنی از خود مکه مکرمه برای فريضة حج احرام می بندند.

ارکان حج:

اعمالی که ترک آن موجب بطلان حج است. این ارکان عبارتند از:

- ۱- احرام
- ۲- وقوف در سرزمین عرفات
- ۳- طواف
- ۴- سعی بین صفا و مروه
- ۵- تراشیدن یا کوتاه نمودن سر

واجبات حج:

اعمالی که در صورت ترک آن، با قربانی جبران می شود. واجبات حج عبارتند از:

- ۱- احرام از میقات
- ۲- اقامت شبانه در سرزمین مزدلفه در شب دهم ذی الحجه
- ۳- زدن هفت سنگ به جمره عقبه در روز دهم ذی الحجه
- ۴- سنگ زدن به هر سه جمره (هر جمره با هفت سنگ) بعد از ظهر ۱۱، ۱۲ و ۱۳ ذی الحجه.

۵- اقامت شبانه در سرزمین منی در شب های ۱۱، ۱۲ و ۱۳ ذی الحجه.

! تذکر: اگر تا قبل از غروب روز دوازدهم ذی الحجه از سرزمین منی خارج شدیم دیگر ماندن در شب سیزدهم و سنگ زدن در روز سیزدهم واجب نیست.

۶- پرهیز از محرمات احرام (توضیحات آن در صفحه ۷ و ۸ بیان شد).

۷- طواف وداع

روز شمار حج

۱- **یوم الترویہ (روز هشتم ذی الحجه):**

از آنجایی که در زمان گذشته حجاج در روز هشتم ذی الحجه برای عزیمت به منی و عرفات مَشک ها را پر از آب و شتران را سیراب می کردند، این روز را به نام «**یوم الترویہ**» نامیده اند. در این روز حجاج برای انجام مناسک حج غسل نموده، لباس مخصوص احرام می پوشند و از محل اقامت خود، با نیت حج رسماً به احرام وارد شده،

لبیک گویان روانه سرزمین منی در شش کیلومتری شرق مکه مکرمه می گردند.

(توضیحات مربوط به احرام در صفحه ۴ و ۵ بیان شد.)

نیت حج:

واجب است نیت حج را در قلب خود حاضر نموده و بگوییم: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِحَجٍّ»، تلفظ به نیت لازم نیست، اما اگر خواستیم نیت حج را به زبان بیاوریم می گوییم «نَوَيْتُ الْحَجَّ وَأُحْرَمْتُ بِهِ لِلَّهِ تَعَالَى» یا «نیت حج کردم و برای آن احرام بستم، لله تعالی»

بلافاصله بعد از نیت، مردان با صدای بلند و زنان با صدای آهسته، الفاظ معروف تلبیه (لبیک) را تکرار می نمایند:

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكُ، لَا شَرِيكَ لَكَ»

در صورتی که از طرف فرد دیگری حج را انجام می دهیم نام آن شخص را می بریم مثلاً می گوییم: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِحَجَّةٍ عَنْ.....» سپس اسم آن شخص را می بریم، مثلاً می گوییم: محمد بن ابراهیم یا «نَوَيْتُ الْحَجَّ وَأَحْرَمْتُ بِهِ عَنْ....» سپس اسم آن شخص را می گوییم. یا «نیت حج کردم و احرام بستم برای آن از طرف» نام آن شخص را می بریم یا مثلاً: پدرم یا مادرم

میقات حج :

در حج تمتع، حجاج می توانند (همانند اهل مکه) از محل سکونت خود وارد احرام شوند که در این صورت قربانی بر آنها واجب می گردد.

حضور در سرزمین منی:

سنت است حجاج به تأسی از پیامبر اکرم ﷺ از روز هشتم ذی الحجه تا روز نهم، در سرزمین منی اقامت نمایند و نمازهای پنجگانه (ظهر، عصر، مغرب، عشاء و صبح) را در آن سرزمین بخوانند.

۲- یوم عرفه (روز نهم ذی الحجه):

قال رسول الله ﷺ: «الحجُ عرفة»: حج، عرفه است. صبح روز عرفه، حجاج بیت الله برای ادای بزرگترین و مهمترین رکن حج یعنی وقوف در سرزمین عرفات که در ۲۰ کیلومتری جنوب شرقی مکه واقع است، لبیک گویان وارد آن سرزمین پهناور می شوند. حجاج در آن روز، نماز ظهر و عصر را در وقت ظهر به صورت قصر و جمع می خوانند و سپس تا غروب آفتاب به دعا و نیایش و راز و نیاز با خداوند عَزَّوَجَلَّ مشغول می شوند، زیرا به فرموده پیامبر اکرم ﷺ:

«خیر الدعاء دعاء یوم عرفة»:

بهترین دعا، دعای روز عرفه است.

جبل الرحمة: کوه کوچکی است در سرزمین عرفات که نماد آن سرزمین مقدس و گواه بر حضور خاتم الأنبیاء و دیگر انبیاء الهی ﷺ در کنار صخره های آن است، اما بالا رفتن به این کوه هیچ فضیلتی ندارد. واجب است حجاج تا غروب آفتاب روز نهم در عرفات بمانند.

اقامت شبانه در سرزمین مزدلفه:

پس از غروب خورشید روز نهم ذی الحجه، حجاج از سرزمین عرفات روانه سرزمین مزدلفه (المشعر الحرام) که در بین عرفات و منی واقع است می شوند و با سپری نمودن شب دهم ذی الحجه در آن سرزمین مقدس، یکی از واجبات حج را به جا می آورند.

سنت است حجاج به تأسی از پیامبر اکرم ﷺ نماز مغرب و عشاء را به صورت جمع تأخیر در سرزمین مزدلفه بخوانند. بجز افراد ناتوان و معذور همانند زنان و کهنسالان که اجازه دارند بعد از نیمه شب آن سرزمین را ترک نمایند، واجب است بقیه حجاج تا نماز صبح در آن مکان بمانند و تا روشن شدن هوا به ذکر و دعا و نیایش با خداوند مشغول باشند. همچنین از همان مکان حداقل هفت سنگ کوچک (به اندازه باقلا) را برای رمی جمره عقبه با خود بر دارند.

۳- یوم النحر (روز دهم ذی الحجه):

اعمال روز دهم ذی الحجه به ترتیب عبارتند از :

- ۱- رمی جمره عقبه ۲- قربانی ۳- تراشیدن یا کوتاه کردن سر ۴- طواف و سعی بین صفا و مروه، که رعایت این ترتیب مستحب می باشد.

! تذکر: ترتیب بین طواف و سعی همیشه واجب است.

- ۱- رمی جمره عقبه: حجاج بیت الله به تأسی از پیامبر اکرم ﷺ بعد از طلوع آفتاب به سمت جمره عقبه که در انتهای منی و در سمت مکه واقع است می روند و با زدن هفت سنگ به آن جمره، یکی دیگر از شعائر و واجبات حج را انجام می دهند.

● ملاحظات

- ❖ همزمان با آغاز رمی جمره، لبیک گفتن به پایان می رسد.
- ❖ گفتن «الله اکبر» در هنگام زدن هر سنگ سنت است.
- ❖ از آنجایی که وقت رمی جمره عقبه تا غروب خورشید روز دهم ادامه دارد، برای پرهیز از فشار جمعیت مؤکداً

توصیه می شود از عجله و شتابزدگی در انجام این واجب اجتناب گردد.

❖ افراد ضعیف و ناتوان می توانند برای انجام این واجب به افراد توانا نیابت دهند.

۲- **قربانی:** در حج تمتع قربانی واجب است که امروزه معمولاً با وکالت دادن انجام می گردد.

۳- **حلق یا تقصیر:** (تراشیدن یا کوتاه کردن سر)
یکی از ارکان حج است که در روز دهم ذی الحجه انجام می گردد که توضیحات مربوط به آن در صفحه ۱۴ بیان شد.
۴- **طواف و سعی:** طواف افاضه که به نام طواف زیارت، طواف فرض، طواف رکن، و طواف صدر نیز از آن یاد می شود، یکی از ارکان مهم حج است که صحت حج به آن وابسته است.

سعی بین صفا و مروه هم بعد از انجام طواف افاضه رکنی دیگر از ارکان حج محسوب می شود.
(تفصیلات مربوط به واجبات و سنت های طواف و سعی، در مبحث عمره از صفحه ۱۲ و ۱۳ بیان شده است.)

● ملاحظات

- ❖ اگر چه وقت طواف و سعی محدود به روز دهم ذی الحجه نیست، اما به تأخیر انداختن آن **از روز دهم** کراهت دارد.
 - ❖ محل سعی صفا و مروه بعد از انجام طواف است، بنابراین اگر قبل از طواف، انجام شود فاقد اعتبار بوده و باید بعد از طواف اعاده شود.
 - ❖ کلیه احکام مربوط به طواف و سعی که در مبحث عمره بیان شد در طواف و سعی حج هم معتبر است.
- تحلل:** آزاد شدن از احرام در حج، طی دو مرحله صورت می گیرد:

الف - مرحله اول (تحلل اول): با انجام دو عمل از سه عمل (۱- رمی جمره عقبه ۲- تراشیدن یا کوتاه کردن سر ۳- طواف و سعی) صورت می گیرد، که با انجام دو عمل از اعمال فوق (هر کدام از اعمال که باشد) همه محرمات احرام غیر از اعمال زناشوئی، حلال می گردد. (بنابر این بعد از رمی جمره عقبه و تراشیدن یا کوتاه کردن سر می توان از

لباس احرام خارج شده و با لباس عادی بقیه اعمال حج را انجام داد)

ب- مرحله دوم (تحلل دوم): با انجام سومین عمل از اعمال مذکور صورت می گیرد که بعد از آن، کلیه محرمات احرام حلال می گردد.

۴- ایام التشریق (روزهای ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ ذی الحجه):

از این ایام سه گانه در قرآن به نام «ایام معدودات» یاد شده و از آنجایی که در زمان های گذشته گوشت های قربانی را در این ایام، رو به آفتاب خشک می کردند، به «ایام التشریق» معروف است. این ایام که در بین مسلمانان ادامه عید قربان محسوب می شود و احکام روز عید به آن تعلق می گیرد؛ برای حجاج نیز ادامه ایام حج محسوب می شود که مناسک باقیمانده حج در آن انجام می گردد.

اسامی این ایام و وظائف مربوط به آن به شرح زیر است :

الف: یوم القرّ (روز یازدهم ذی الحجه):

۱- مبیت در سرزمین منی: اقامت شب یازدهم ذی الحجه در سرزمین منی از واجبات حج است که حجاج باید بخش اعظم شب را در آن سرزمین به سر ببرند.

۲- رمی جمرات سه گانه: واجب است حجاج از ظهر روز یازدهم، جمرات سه گانه را به ترتیب (جرمه کوچک، جمره وسط و جمره عقبه) را هر کدام با هفت سنگ بزنند. (افراد ناتوان می توانند به افراد توانا برای رمی جمرات نیابت دهند)

● ملاحظه:

❖ در صورتی که شخصی نتواند رمی جمرات را در روز انجام دهد، می تواند آن را در شب یا روز بعد انجام داده و جریمه ای هم بر او نیست .

ب: یوم النفر الأول (روز دوازدهم ذی الحجه):

۱- مبیت در سرزمین منی: اقامت شب دوازدهم ذی الحجه در سرزمین منی نیز همانند شب یازدهم از واجبات حج است که حجاج باید بخش اعظم شب را در آن سرزمین به سر ببرند.

۲- رمی جمرات سه گانه: واجب است حجاج از ظهر روز دوازدهم (همانند روز یازدهم) جمرات سه گانه را به ترتیب، هر کدام با هفت سنگ بزنند.

● ملاحظات:

❖ از آنجایی که اکثر حجاج در روز دوازدهم می خواهند هر چه زودتر با رمی جمرات از اعمال حج فارغ شده و از سرزمین منی خارج شوند، به منظور پرهیز از ازدحام و فشار جمعیت، لازم است رمی جمرات را به بعد از عصر که از فشار جمعیت کاسته می شود موکول نماییم.

❖ برای خروج از سرزمین منی لازم است حجاج تا قبل از غروب خورشید روز دوازدهم از آن سرزمین خارج شوند.

ج: يوم النفر الثاني (روز سیزدهم ذی الحجه) :

در صورتی که افرادی به هر دلیل تا غروب خورشید روز دوازدهم از سرزمین منی خارج نشدند، لازم است شب سیزدهم را هم در منی بمانند و فردا نیز همانند روزهای گذشته جمرات را رمی نمایند.

طواف وداع:

واجب است کلیه حجاجی که قصد خروج از مکه را دارند، پس از بستن بار سفر و قبل از ترک مکه مکرّمه، در آخرین ساعات حضور در مکه مکرّمه، به عنوان وداع با بیت الله الحرام، برای بار آخر، طواف کعبه را انجام دهند که این طواف را «طواف وداع» می گویند و فقط زنانی که عذر شرعی داشته باشند از انجام آن معاف هستند.

● ملاحظات:

❖ طواف وداع را به همان کیفیتی که در طواف عمره گفته شد (بدون رَمَل و اضطباع) و با نیت طواف وداع انجام می دهند، و بعد از پایان آن نیز دو رکعت نماز سنت طواف پشت مقام ابراهیم می خوانند، اما سعی بین صفا و مروه به دنبال این طواف، لازم و مشروع نیست.

❖ اگر شخصی بعد از طواف وداع به کاری غیر از مهیا نمودن اسباب سفر یا امری غیر ضروری مشغول شود لازم است طواف را اعاده نماید.

❖ در صورت ترک مکه بدون طواف وداع، قربانی واجب می گردد. مگر زنان معذور که جریمه ای بر آنها نیست.

بخش سوم:

مدینه منوره

آداب سفر مدینه منوره و زیارت مسجد نبوی و مرقد مطهر رسول اکرم ﷺ

۱. در بین راه، به ذکر و دعا و صلوات بر پیامبر ﷺ مشغول می شویم.

۲. پس از رسیدن به مدینه منوره، در اولین فرصت (در صورت امکان غسل نموده) و به قصد زیارت مسجد نبوی و مرقد مطهر رسول اکرم ﷺ خارج می شویم.

۳. هنگام ورود به مسجد، پای راست خود را جلو نهاده سپس می گوئیم:

«أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ
مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ
رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ»

۴. پس از ورود به مسجد در هر مکانی که میسر شد دو رکعت سنت تحیت مسجد را به جا می آوریم.

۵- در صورت امکان، به روضه شریفه وارد شده و در آن قسمت نماز به جا می آوریم. (محدوده روضه با ستونها و فرشهای سبز روشن در قسمت جلو مسجد مشخص شده

روضه یکی از بهترین اماکن روی زمین و به تعبیر پیامبر ﷺ باغی از باغهای بهشت می باشد.

۶. اگر موقع نماز جماعت بود، بعد از نماز جماعت، وگرنه بلافاصله به زیارت مرقد مطهر رسول اکرم ﷺ می رویم که برای این کار بهتر است از درب سمت راست مسجد النبی که باب السلام نامیده می شود وارد شویم.

● ملاحظه:

برای زنان اوقات خاصی مانند چاشت و بعد از نماز ظهر جهت حضور در روضه یا زیارت مرقد مطهر تعیین گردیده است که فقط در آن اوقات می توانند به آن قسمت وارد شوند.

۷- در هنگام زیارت مرقد مطهر پیامبر اکرم ﷺ، با ادب و احترام و سکون و آرامش، بر رسول الله ﷺ صلوات

می فرستیم، و رو به روی ضریح مطهر ایستاده در آن قسمتی که آیه **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ﴾** [الحجرات: ۲] بر بالای آن به چشم می خورد لحظه ای توقف نموده و با تواضع و ادب با گفتن: **«السلامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ»** یا با این الفاظ به آن حضرت سلام می گوئیم :

«السلامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السلامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ، السلامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللَّهِ، السلامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ، وَإِمَامَ الْمُتَّقِينَ، أَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ الرِّسَالَةَ، وَأَدَيْتَ الْأَمَانَةَ، وَنَصَحْتَ الْأُمَّةَ، وَجَاهَدْتَ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ»

۸- سپس به اندازۀ دو قدم به سمت راست حرکت کرده، در مقابل آرامگاه ابوبکر صدیق رضی الله عنه ایستاده و به آن بزرگوار سلام می کنیم و مثلاً می گوئیم :

«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا
خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ
وَرَفِيقَهُ فِي الْغَارِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْكَ، وَجَزَاكَ اللَّهُ عَنِ
الْإِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِينَ خَيْرَ الْجَزَاءِ»

۹- سپس به اندازه یک قدم به سمت راست حرکت نموده
در مقابل آرامگاه عمر بن الخطاب رضی الله عنه ایستاده و به آن بزرگوار
نیز سلام می کنیم و مثلاً می گوئیم :

«السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، السَّلَامُ
عَلَيْكَ يَا مَنْ أَعَزَّ اللَّهُ بِكَ الْإِسْلَامَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْكَ، وَجَزَاكَ
اللَّهُ عَنِ الْإِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِينَ خَيْرَ الْجَزَاءِ»

۱۰- سعی کنیم در هر زمانی که ممکن و میسر شد مرقد
مطهر پیامبر صلی الله علیه و آله را زیارت نماییم.

معمولاً بعد از نمازهای پنجگانه ازدحام و فشار جمعیت
برای زیارت مرقد مطهر بیشتر از هر زمانی است.

۱۱- در مدتی که در مدینه به سر می بریم به کثرت در
مسجد النبی و در صورت امکان در روضه شریفه حضور یافته،

به نماز و تلاوت قرآن و ذکر و دعا و صلوات بر پیامبر ﷺ مشغول می شویم.

۱۲- سعی کنیم در طول سفر بر نمازهای جماعت مواظبت نموده، فراموش نکنیم که هر نماز در مسجد الحرام صد هزار برابر اماکن دیگر و هر نماز در مسجد النبی هزار برابر اماکن دیگر فضیلت دارد.

۱۳- در هنگام بازگشت از مدینه منوره مناسب است به منظور وداع و خداحافظی به مسجد نبوی رفته، دو رکعت نماز به جا آورده و مرقد مطهر پیامبر ﷺ را یکبار دیگر زیارت نماییم.

اماکن زیارتی در مدینه

۱. قبرستان بقیع: محل دفن اهل بیت پیامبر ﷺ و صحابه بزرگوار ﷺ است که سعی کنیم در فرصتهای مناسب با زیارت قبور آن بزرگواران، احترام و ارادت خود را نسبت به آنان اظهار نماییم.

در هنگام زیارت قبور سنت است بگوییم:

«السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا
إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، يَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا
وَالْمُسْتَأْخِرِينَ، يَغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ، نَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ
الْعَافِيَةَ»

۲. مسجد قبا: در جنوب مدینه منوره واقع بوده و اولین مسجدی است که پیش از ورود پیامبر ﷺ به مدینه بنا گردید و ثواب نماز خواندن در آن برابر یک عمره است.

۳. مسجد قبلتین: در شمال غربی مدینه منوره قرار دارد و یادآور خاطره تغییر قبله در سال دوم هجری می باشد

۴. مساجد سبعة: در دامنه کوه سلع در شمال غربی مدینه منوره بوده که برخی از آن مساجد تا به حال باقی است و یاد آور خاطره جنگ خندق (احزاب) می باشد.

۵. کوه أحد و مزار سید الشهداء حمزه بن عبدالمطلب علیه السلام و دیگر شهدای أحد: در شمال شرقی مدینه منوره واقع است که یاد آور خاطره جنگ أحد در سال سوم هجری می باشد.

۶. مسجد غمامه و مساجد اطراف آن: در جنوب غربی مسجد النبی به فاصله نزدیک واقع است و یادآور جایگاه نمازهای عید و استسقاء در زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و خلفای راشدین رضی الله عنهم می باشد.

نماز جنازه

از آنجایی که معمولاً بعد از هر نماز جماعت در مکه مکرمه و مدینه منوره نماز جنازه بر امواتی که از داخل شهر یا اطراف آورده می شوند، برگزار می گردد، به این مناسبت کیفیت این نماز را برای کسانی که با نماز جنازه آشنا نیستند توضیح می دهیم:

نماز جنازه بر یک نفر یا بر چند نفر به طور همزمان، اعم از مردان، زنان و کودکان خوانده می شود که اعلام این نمازها با توجه به تعداد و جنس و سن اموات معمولاً با این گونه الفاظ جهت آگاهی مأمومین صورت می گیرد:

«الصلاة على الرجل: نماز جنازه بر یک مرد»

«الصلاة على المرأة: نماز جنازه بر یک زن»

«الصلاة على الطفل: نماز بر یک کودک»

«الصلاة على الرجلین: نماز بر دو مرد»

«الصلاة على المرأةین: نماز بر دو زن»

«الصلاة على الرجل و الطفل: نماز بر یک مرد و کودک»

«الصلاة على المرأة و الطفل: نماز بر یک زن و کودک»

«الصلاة على الأموات: نماز جنازه بر اموات، اعم از مرد یا زن»

کیفیت نماز جنازه :

نماز جنازه عبارت است از چهار تکبیر که با نیت: «نماز فرض کفایه بر میت یا اموات حاضر همراه با امام» ادا می گردد به این ترتیب که :

تکبیر اول: سورة فاتحه

تکبیر دوم: صلوات بر پیامبر

«اللهم صلّ علی محمد و آل محمد كما صلیت علی ابراهیم
و علی آل ابراهیم و بارک علی محمد و علی آل محمد كما
بارکت علی ابراهیم و علی آل ابراهیم فی العالمین انک
حمید مجید»

تکبیر سوم: دعا در حق میت حداقل با لفظ:

اللهم اغفر له وارحمه (برای مرد)،

اللهم اغفر لها وارحمها (برای زن)

اللهم اغفر لهما وارحمهما (برای دو مرد یا دو زن)

اللهم اغفر لهم وارحمهم (برای اموات متعدد).

برخی فقها این دعا را در نماز بر طفل توصیه نموده اند: «اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطًا لِأَبَوَيْهِ وَ سَلَفًا وَ ذُخْرًا وَعِظَةً وَاعْتِبَارًا وَ شَفِيعًا، وَثَقِّلْ بِهِ مَوَازِينَهَا، وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ عَلَى قُلُوبِهَا»

جامعترین و روان ترین دعایی که از پیامبر اکرم ﷺ در نماز جنازه نقل شده است این دعا است: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَ مَيِّتِنَا، وَ شَاهِدِنَا وَ غَائِبِنَا، وَ صَغِيرِنَا وَ كَبِيرِنَا، وَ ذَكْرِنَا وَ أُنْثَانَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَ مَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ»

تکبیر چهارم: سلام نماز داده می شود که مستحب است این دعا بعد از تکبیر چهارم و قبل از سلام نماز خوانده شود: «اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَ لَا تَفْتِنْنَا بَعْدَهُ وَ اغْفِرِ اللَّهُمَّ لَنَا وَ لَهُ»

فرصت را غنیمت بشماریم:

اولین و آخرین توصیه به حجاج محترم این است که بیایم این فرصت کوتاه را مغتنم بشماریم تا - ان شاء الله - با ذخیره ای از اجر و پاداش به شهر و دیارمان بازگردیم، این فرصت کوتاه و گذرا گنجایش آن را ندارد که با إتلاف وقت و گردش در بازارها سپری شود. شایسته است با شرکت در نمازهای جماعت، انجام طواف های سنت، نمازهای سنت در جوار کعبه مکرمه و همچنین در مسجد النبی یا در روضه شریفه، نیت اعتکاف در مسجد الحرام و مسجد نبوی و تلاوت قرآن و دعا در طول سفر، این ایام را مغتنم بشماریم .
و صلی الله علی سیدنا محمد و آله و صحبه أجمعین

اللهمَّ أعِنَّا عَلٰی ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ آمِينَ

